

TNTL

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

Uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden

Deel 132 (2016), afl. 1

Uitgeverij Verloren

ISSN 0040-7550

TNTL verschijnt viermaal per jaar; een jaargang bevat tenminste 320 bladzijden.

Redactie

dr. S. Bax, dr. Y. van Dijk (redacteur boekbeoordelingen), dr. C.J. van der haven.
dr. M. Hogenbirk, dr. R.W.N.M. van Hout, M. Kestemont (webredacteur), dr.
P.H. Moser, dr. J. Oosterholt, dr. F. van de Velde, dr. F.P. Weerman

Redactieraad

dr. B. Besamusca (Utrecht), dr. L.M.E.A. Cornips (Amsterdam), dr. P. Coutenier (Antwerpen), dr. D. De Geest (Leuven), dr. R. Howell (Madison, WI), dr. M. Hüning (Berlijn), dr. A.B.G.M van Kalmthout (Den Haag), dr. M. Kemperink (Groningen), dr. J. Konst (Berlijn), dr. E.J. Krol (Praag), dr. M. van Oostendorp (Amsterdam), dr. H.-J. Schiewer (Freiburg), dr. A. van Strien (Amsterdam), dr. M. Van Vaecck (Leuven), dr. B. Vervaeck (Gent), dr. R. Willemyns (Brussel)

Redactiesecretariaat

Open Universiteit
t.a.v. dr. J.Th.W. Oosterholt
Studiecentrum Amsterdam
Amstelveenseweg 390
1076 CT Amsterdam
redactiesecretaris@tntl.nl

Abonnementen

Regulier €60,-; studenten en onderzoekers (AIO's & OIO's) €40,-; instellingen €90,- (telkens per jaargang, incl. verzendkosten). Abonnees buiten de Benelux wordt €10,- verzendkosten in rekening gebracht. Losse nummers kosten €15,-.

Uitgever en abonnementenadministratie

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, www.verloren.nl
telefoon 035-6859856, fax 035-6836557, e-mail info@verloren.nl
rekening NL44INGB00044899404

Auteursrechten

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Lidwoordomissie in Nederlandse krantenkoppen

Een corpusonderzoek naar factoren van distributie, variatie en gebruik

Abstract – This paper presents a corpus study into article omission in newspaper headlines. The corpus consists of material from a variety of Dutch and Flemish newspapers. Focus will be on genre-based variation in the frequency of article omission in headlines: in the news report register articles are omitted much more frequently than in headlines of longer articles presenting background or subjective information on a certain news issue. Apart from that, our analysis focuses on the semantic and syntactic distribution of the phenomenon (from a synchronic perspective). Two contexts will be identified that have an impact on the realization of articles in headlines: idioms and citations. These two conditions trigger the use of an overt article, in spite of the general tendency to omit overt articles in newspaper headlines. On the basis of such observations about the grammatical restrictions to article omission, a case will be made for its description as a manifestation of the more widespread tendency in Dutch to omit articles and not as a phenomenon motivated solely by pragmatic factors.

1 Inleiding¹

Registers zoals krantenkoppen, dagboekstijl, telegramstijl en de stijl die we aantreffen op forums en blogs op het internet kenmerken zich door de ellipsis van syntactische elementen die in andere contexten verplicht aanwezig zijn. In krantenkoppen treffen we omissie aan van functionele categorieën zoals determinatoren (1a), voorzetsels (1b), hulpwerkwoorden (1c) en koppelwerkwoorden (1d).

- 1 a. Vrouw zat drie jaar lang in badkamer (*de Volkskrant*, 10-9-2014)
- b. ‘Aanslag Al-Shabaab in Kampala vrijdeld’ (*NRC Handelsblad*, 15-9-2014)
- c. Sir Donald Sinden overleden (*De Morgen*, 13-9-2014)
- d. Meer Grieken werkloos (*De Standaard*, 12-7-2013)

Buiten dit specifieke genre zouden de substantieven *vrouw* en *badkamer* in (1a) een determinator bij zich gehad hebben. In (1b) zou er een voorzetsel *door* geweest zijn om de relatie te leggen tussen *aanslag* en *Al-Shabaab*. In (1c) zou het participium *overleden* vergezeld zijn van een hulpwerkwoord *is* van de voltooid tijd. Zin (1d) zou voorzien zijn van een koppelwerkwoord *zijn* als werkwoordelijk deel van het gezegde.

¹ De resultaten van een eerder corpusonderzoek werden in 2013 gepresenteerd in de workshop ‘Register variation and syntactic theory’ tijdens 19ICL in Genève. In het Engelstalige manuscript (Oosterhof & Rawoens 2014) worden beknopt enkele aspecten uit de analyse van de grammaticale distributie van dit type lidwoordomissie besproken, terwijl in onderhavig artikel meer wordt ingegaan op aspecten van de synchrone (en diachrone) variatie, en de pragmatiek van het fenomeen.

Dit soort gevallen van omissie van functiewoorden is vanuit verschillende invalshoeken beschreven. In handboeken over journalistiek schrijven vinden we instructies terug voor studenten journalistiek, waarbij ze expliciet het advies krijgen lidwoorden weg te laten (bv. Asbreuk & De Moor 2007: 430-431). In het kader van taalbeheersingsonderzoek worden de koppen van persberichten vergeleken met die van de daarop gebaseerde nieuwsberichten (vgl. Pander Maat & Van Tongeren 2010). In dat soort onderzoek worden verschijnselen zoals geïllustreerd in (1) beschreven als het gevolg van een (aangeleerde) bewerking die een professionele journalist toepast op zijn materiaal om de tekst leesbaarder en korter te maken.

Omissie van lidwoorden beperkt zich echter in het algemeen niet tot krantenkoppen, maar kan in verband gebracht worden met een algemene ontwikkeling in de Nederlandse taal, die door Van der Horst (2003: 235-236) als volgt omschreven wordt:

In de eerste plaats is de indruk dat het lidwoord over zijn hoogtepunt heen is. Konden we in de Oud- en Middelnederlandse periode vooral een toename van gebruikswijzen aanwijzen, in de 19de- en 20ste eeuw lijkt de tendens een afname. Dat daarbij voor deelveranderingen zeer wel mogelijk ongelijke oorzaken verondersteld mogen worden, doet daar niet aan af.

In de uitgebreide literatuur die er is over deze tendens wordt het verschijnsel in krantenkoppen ook genoemd als een van de concrete manifestaties hiervan (vgl. vermeldingen in Hoeksema 2000: 113 en in het overzichtsartikel van Zwarts 2009: § 2.20). We kunnen de verklaring voor het optreden van lidwoordomissie in krantenkoppen dus in twee richtingen zoeken. Enerzijds kan het gezien worden als een gevolg van de beperkte ruimte die de journalist heeft, maar anderzijds kan het ook gaan om een manifestatie van de algemene tendens om lidwoorden weg te laten zoals beschreven door Van der Horst.

In onze studie presenteren wij de resultaten van een corpusonderzoek naar lidwoordomissie in krantenkoppen en synchrone variatie die zich daarbij voordoet. Onze data laten dus niet toe empirische uitspraken te doen over diachrone ontwikkelingen die hieraan ten grondslag liggen. Dergelijke data zijn bijvoorbeeld wel voorhanden voor het Engels. Simon-Vandenberghe (1981: 276-284 en 331-332) presenteert een corpusonderzoek naar krantenkoppen in *The Times* in de periode 1870-1970. Daaruit blijkt dat in het decennium 1870-1880 29% van de nomina verschijnt met een lidwoord, wat aan het eind van de periode (1960-1970) afgenomen is tot 2%. Een hypothese voor verder onderzoek naar de diachrone evolutie in Nederlandse krantenkoppen is dat lidwoordomissie zich er in een vergelijkbare periode voordoet en dat Nederlandse krantentaal beïnvloed wordt door omissieverschijnselen in Engelse krantentaal.² Zoals gezegd hebben we in dit

2 Merk op dat beïnvloeding tussen verwante Germaanse (kranten)talen in de periode vanaf eind negentiende eeuw ook aangenomen wordt voor andere manifestaties van de algemene afname van het lidwoord zoals beschreven door Van der Horst. Hoeksema (2000: 133-135) schrijft bijvoorbeeld over de *feit is dat*-constructie: 'De constructie is [...] niet van oeroude herkomst, maar heeft zich eerst in de twintigste eeuw heel geleidelijk aan ontwikkeld tot een redelijk frequente constructie [...]. In de Duitse literatuur kan men in de 19e eeuw voorbeelden vinden [...]: '[...] Tatsache ist dein Maultier-

artikel niet de doelstelling een dergelijke hypothese verder empirisch te onderbouwen, maar concentreren we ons op de synchrone variatie en distributie.

Het bestaan van een algemene tendens zoals beschreven door Van der Horst (2003: 235-236) heeft echter wel gevolgen voor de beschrijving van het fenomeen. Beschouw voorbeeldzin (2a) van De Lange (2008: 67):

- (1) a. Krab veroverd de Noordzee.

De Langes hypothese, op basis van het werk van Stowell (1999), is dat syntactische positie een invloed heeft op weglating van het lidwoord (vgl. ook Stowell 1990 en 1996). De Lange maakt daarbij onderscheid tussen de ‘zinsinitiële’ positie van het onderwerp *krab* en de ‘zinsinterne’ positie van het lijdend voorwerp *de Noordzee*. Weglating van het lidwoord komt in beide posities voor, maar alleen in zinsinitiële positie is er een sterke voorkeur voor omissie. Deletie van het overte lidwoord is zelfs uitgesloten in het direct object als het lidwoord niet eveneens weggelaten is in het subject van de zin. Een zin als (2b) zou onwelgevormd zijn:

- (2) b. De krab veroverd Noordzee.

Het gegeven dat lidwoorden weggelaten worden voor een journalistiek doel verklaart niet dat de syntactische context invloed heeft op de weglaatbaarheid. Een dergelijk breder perspectief maakt generalisaties mogelijk die vanuit het hierboven geschetste pragmatische kader niet mogelijk zijn.

Met onze studie leveren wij een bijdrage aan de beschrijving van factoren in de omissie van lidwoorden in krantenkoppen. Op basis van een corpusstudie brengen we de factoren in kaart die een invloed hebben op verschillen tussen constituenten in de weglaatbaarheid van de determinator. Daarbij bekijken we ook de variatie tussen kranten van verschillende herkomst (Nederlandse tegenover Vlaamse) en tussen journalistieke genres. In § 2 gaan we in op resultaten van eerdere corpus-

tum’ ‘Wie sehr du dessen dich erwehrest [...]’ We hebben al gezien dat ook het Engels een tegenhanger kent van de feit is dat-constructie, maar de overeenkomsten met het Nederlands lijken me hier toch iets minder groot. Juist de Engelse voorbeelden zijn veelal wat informeel, en vaak afkomstig uit populaire fictie, in tegenstelling tot de Nederlandse [...] en ook de Duitse voorbeelden. Vooralsnog lijkt me de veronderstelling van Duitse invloed het meest plausibel ter verklaring voor de plotselinge opkomst van de Nederlandse constructie eind negentiende eeuw.’ Ook in andere gevallen blijkt dat lidwoordomissie zich in talen als het Duits, Engels en Nederlands in (deels) vergelijkbare contexten en constructies heeft voorgedaan. Dat geldt behalve voor krantenkoppen en de *feit is dat*-constructie bijvoorbeeld ook voor gevallen van nevenschikking (vgl. Heycock & Zamparelli 2003 en Le Bruyn & Märzhäuser 2011). Op basis van een (toekomstig) diachroon onderzoek naar krantenkoppen in het Nederlands en een vergelijking met het materiaal van Simon-Vandenberg kan de hypothese dat er onderlinge beïnvloeding is verder onderzocht worden. Daarbij speelt ook een rol dat (lidwoord) omissie een typisch krantentaalverschijnsel is. Hoeksema (2000: 135) ziet ook de *feit is dat*-constructie als een typisch ‘krantentaalfenomeen’. Meer dan 90% van zijn materiaal is afkomstig uit kranten en tijdschriften en de rest van de voorkomens komt vaak uit vergelijkbare bronnen. Hoeksema (2000: 135) schrijft: ‘Ik heb maar zelden een constructie gezien die zo sterk op krantentaal gericht is (met uitzondering van de nog kenmerkender functie+eigenaam-constructie *Tweede-Kamerlid Terpstra* [...])’. Over verschillende vormen van lidwoordomissie kunnen dus enkele generalisaties geformuleerd worden: (i) het gaat om diachrone evoluties vanaf het eind van de negentiende eeuw, (ii) ze treden niet alleen op in het Nederlands, maar er worden verbanden (of zelfs beïnvloeding) aangenomen met het Duits en/of Engels en (iii) ze manifesteren zich in krantentaal. Dat laatste kan erop wijzen dat met name ook journalisten invloed hebben ondervonden van omissieverschijnselen in Engelse en/of Duitse kranten.

studies en maken we duidelijk waarom nieuw onderzoek nodig is. De werkwijze en samenstelling van ons corpus zetten we uiteen in § 3. In § 4 worden de resultaten gepresenteerd. De discussie over de interpretatie en (eventuele) verklaringen van onze data volgt in § 5. Tot slot bevat § 6 de conclusies van ons onderzoek.

2 Uitgangspunten van het corpusonderzoek

2.1 Eerder corpusonderzoek

In hun handboek over journalistieke schrijfvaardigheid, instrueren Asbreuk & De Moor (2007: 376) aankomende journalisten als volgt:

Hoewel de eindredacteur de uiteindelijke kop bepaalt, is het nuttig zelf met een suggestie te komen. [...] Daarom kijken we in deze subparagraaf hoe je een kop maakt. [...] Een nieuwskop [...] kent weinig voorzetsels en lidwoorden [...].

Dit citaat illustreert dat koppen maken deels aangeleerd wordt in journalistenopleidingen en het is niet evident het resultaat daarvan te benaderen op basis van eigen introspectieve oordelen. Onderzoek op basis van corpora dringt zich op, zoals in het proefschrift van Joke de Lange uit 2008. De Lange vergelijkt een corpus van 1000 Nederlandse krantenkoppen met een corpus van 1000 krantenkoppen uit Italiaanse kranten. Daarnaast voert ze overigens een experiment uit met 50 Nederlandse en 34 Italiaanse proefpersonen die een voorkeur moesten uitspreken voor twee versies van dezelfde krantenkop.

In de inleiding refereerden we al aan de hypothese, op basis van het werk van Stowell (1999), dat syntactische positie een invloed heeft op weglating van het lidwoord. Uit het experiment met de 50 Nederlandse proefpersonen bleek onder meer dat informanten een voorkeur hebben voor omissie, maar dat die voorkeur sterker is in zinsinitiële positie (zoals in (2a)) dan in zinsinterne positie (zoals in (2b)) (De Lange 2008: 113-122). Ook op basis van haar corpustellingen ziet zij haar hypothese bevestigd dat syntactische positie een rol speelt. De Langes bevinding op basis van corpustellingen (zie tabel 1) is interessant, maar helaas zijn er enkele bezwaren tegen haar werkwijze.

TABEL 1 De Langes (2008: 95) resultaten voor omissies in krantenkoppen met finiet werkwoord

	Initiële zinspositie	Interne zinspositie
Aantal contexten	456	277
Aantal omissies	434	247
Omissies (%)	95,2	89,2

Een eerste punt is dat ook andere factoren in een dergelijk geval invloed kunnen hebben op het gebruik van een lidwoord. Dat kan geïllustreerd aan de hand van voorbeeld (3) van De Lange (2008: 94).

- (3) Regering en oppositie claimen de zege in Azerbeidzjan

Hier kan de afwezigheid van het lidwoord ook gezien worden als een gevolg van de nevenschikking van de nomina *regering* en *oppositie*. Het is bekend uit de literatuur dat in dergelijke constructies het lidwoord achterwege kan blijven zonder dat er sprake is van een krantenkop of een ander speciaal register (vgl. Heycock & Zamparelli 2003 en voor een diachrone beschrijving Van der Horst 2008: 615, 1126, 1404, 1697).³ We kunnen dit illustreren met het fragment in (4) waarbij de relevante passages onderstreept zijn:

- (4) Duitsers spreken veelal van *Reformstan*, een klimaat waarin regering, oppositie, werkgevers en werknemers elkaar op een dergelijke manier tegenwerken dat broodnodige veranderingen niet doorgevoerd kunnen worden. [...] Hoewel regering en oppositie elkaar inmiddels wel steeds meer weten te vinden, heeft Schröder momenteel de meeste moeite zijn eigen achterban, veelal georganiseerd in de vakbeweging, tevreden te stellen.⁴

Lidwoordomissie in krantenkoppen kan niet als geïsoleerd verschijnsel bestudeerd worden. In een geval als (3) moet de aanwezigheid van nevenschikking ook als een verklarende factor gezien worden. Interpretatie van corpusresultaten vergt meer toepassing van bestaande kennis over de standaardgrammatica van het Nederlands. Ook andere krantenkoppen die door De Lange worden gebruikt als voorbeeld van het effect van positie zijn problematisch. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor (2a) uit de inleiding. Hier is er afgezien van de syntactische positie een duidelijk grammaticaal verschil tussen beide naamwoordelijke constituenten. Het subject van de zin wordt gevormd door een generische constituent, terwijl het object bestaat uit een (aardrijkskundige) eigennaam. Een eventueel verschil in acceptabiliteit van omissie van de twee lidwoorden zou hiermee kunnen samenhangen. Bekend is dat eigennamen ‘op niet-systematische wijze met en zonder lidwoord’ voorkomen (E-ANS: §4.6.1.1), wat aan het lidwoord een andere lexicale status geeft (zie verder §4 en §5).

De Lange (2008: 81-82) maakt overigens wel onderscheid tussen twee situaties die zich kunnen voordoen:

- Instances of non-legitimate omission of articles: headlines in which in article-requiring-noun contexts, which in normal standard adult grammar would have required the use of an article, articles were omitted.
- Instances of legitimate omission of articles: cases in which the omission of the article (use of a Bare Noun) is required by the standard rules of grammar of the language.

Toepassing van De Langes analyse op een zin als (3) is vervolgens om twee redenen problematisch. Een eerste probleem is dat deze zin in geen van beide situaties past: lidwoordomissie is hier volgens de standaardregels van het Nederlands eerder optioneel en niet verplicht. Een tweede probleem is dat De Lange haar definities niet op een logische manier toepast op deze zin. Het lidwoord van het subject in zin (3) zou immers eerder een voorbeeld van een ‘legitimate omission of articles’ zijn (hoe-

³ De krantenkop in (4) kan getraceerd worden in het online archief van *de Volkskrant* en daaruit blijkt dat het origineel eruitziet als in (i): (i) Regering én oppositie claimen de zege in Azerbeidzjan. Het voegwoord *en* heeft een accentteken en op die manier krijgt het nevenschikkende element nog extra nadruk.

⁴ Zie: <http://www.duitslandweb.nl/> (5 februari 2014).

wel deze omissie niet ‘required by the standard rules of grammar’ is, vgl. het eerste probleem). Maar in dat geval zou deze zin geen goed voorbeeld zijn van het verschil tussen zinsinitiële en zinsinterne positie. De Lange (2008: 93-97) geeft deze zin echter wel als een voorbeeld van dat effect. Daaruit blijkt dat zij waarschijnlijk de aanwezigheid van nevenschikking als verklarende factor over het hoofd heeft gezien.

Een tweede punt is dat het genre waartoe een journalistieke tekst behoort verschil kan maken. Zin (3) kan getraceerd worden op het internet (zie voetnoot 3) en is de kop van een tekst van 12 alinea’s en ongeveer 750 woorden. Het gaat om een langere reportage door een correspondent ter plaatse, die de sfeer beschrijft in de straten van Bakoe en zich baseert op vijf gesproken bronnen. Een dergelijk verhaal is geen nieuwsbericht meer, maar een uitgebreider tekstgenre, waarin de journalist de achtergronden schetst bij een nieuwsfeit. Asbreuk & De Moor (2013: 376-377) schrijven:

Het maakt nogal verschil of je een nieuwsberichtkop maakt of een kop boven een reportage of analyse moet zetten. Nieuwskoppen onderscheiden zich van andere koppen doordat er strenge regels voor worden gehanteerd. Een nieuwskop [...] kent weinig voorzetsels en lidwoorden. [...] Zit je bij nieuwskoppen vast aan het nieuws, bij de andere genres mag je de inhoud creatiever verwoorden. [...] [B]ij nieuws moet de kop vooral informatief zijn (het nieuws bevatten), bij de overige genres staat de aantrekkelijkheid voorop.

Een krantenkop zoals die in (3) is dus niet noodzakelijk representatief voor nieuwskoppen in het algemeen. Mogelijk moet dit voorbeeld gezien worden als een creatieve(re) kop en kan de aanwezigheid van het overt lidwoord daaruit verklaard worden.

Uiteraard hebben we hiermee slechts één voorbeeld besproken, maar toch zijn hier consequenties aan verbonden. Het voorbeeld in (3) is namelijk het *enige* voorbeeld van dit zinstype uit haar corpus dat De Lange (2008) presenteert ter illustratie van dit effect van positie in het Nederlands. Daarnaast hebben we ook zin (2a) besproken, maar dat is een testzin uit het hierboven genoemde experiment met 50 Nederlandse proefpersonen. Tabel 1 bevat de totale resultaten uit De Langes studie voor zinnen met een finiet werkwoord. Het hierin weergegeven effect van zinspositie blijkt significant te zijn (zie De Lange 2008: 95 voor de exacte gegevens). Het effect is echter subtiel; een beperkt aantal wijzigingen in de analyse zou al verandering in de significantie kunnen brengen.

Een laatste punt is dat het corpus van De Lange (2008) niet representatief is voor het Nederlandse taalgebied: er is geen Vlaamse component. De doelstelling van ons corpusonderzoek is om op drie punten de bestaande beschrijving van lidwoordomissie in krantenkoppen te verfijnen. We willen (1) er duidelijk rekening mee houden dat sommige omissies ook volgens de standaardgrammatica mogelijk zijn, (2) zicht krijgen op variatie tussen verschillende journalistieke genres en (3) data presenteren die ook representatief zijn voor Vlaanderen.

2.2 *Verwerking van het materiaal*

Om lidwoordomissie als kenmerk van krantenkoppen in kaart te brengen, moeten twee situaties onderscheiden worden. Vergelijk de onderstreepte constituenten in (5) en (6):

- (5) a. Man die in slaap viel vrijuit na ongeluk (*BN De Stem*, 16-7-2013)
- b. ‘Universiteiten kunnen NIDI redden’ (*de Volkskrant*, 28-6-2013)
- (6) a. Man komt om in tuin (*De Standaard*, 16-7-2013)
- b. Sneeuw, storm en lawinegevaar in Alpen (*BN De Stem*, 27-12-2013)

In (5) geldt voor beide onderstreepte substantieven dat ze ook buiten dit register zonder lidwoord gebruikt kunnen worden. In woordenboeken als Van Dale is in het lemma *slaap* de uitdrukking *in slaap vallen* opgenomen. Dus (5a) kan niet beschouwd worden als een geval van het type lidwoordomissie dat kenmerkend is voor krantenkoppen. In (5b) is het onderwerp van de zin een zogenaamd ‘kaal meervoud’. In de uitgebreide literatuur over zulke constituenten (bv. Verkuyl 1992, Vogeeler 2006, Oosterhof 2008b) wordt beschreven dat dit soort kale meervouden in vergelijking met kale enkelvouden zoals in (6a) een vrije distributie hebben. Een kaal meervoud zoals in (5b) zou ook buiten dit specifieke register acceptabel zijn.

Omissies zoals in (6) worden wél getriggerd door hun voorkomen in een krantenkop. Kale enkelvouden zoals in (6a) zijn in het standaardregister niet acceptabel (vgl. bv. Hoeksema 2000 en Zwarts 2013). Bij eigennamen is er variatie tussen namen van bijvoorbeeld mensen en dieren waar doorgaans geen lidwoord gebruikt wordt en onder meer aardrijkskundige namen voor bergen, gebergten, bossen en water waar dat vaak wel zo is. De E-ANS (§4.6.1.1) noemt *Alpen* in (6b) echter expliciet als voorbeeld van een naam die ‘met een lidwoord gebruikt’ wordt. Ook hier wordt omissie getriggerd door gebruik in een krantenkop.

In §2.1 hadden we kritiek op de manier waarop De Lange (2008) omgaat met gevallen zoals (3), waarin er ook buiten de context van een krantenkop omissie van het lidwoord zou kunnen optreden. In deze zin is omissie niet verplicht, maar optioneel. Ook bij onze werkwijze is een kanttekening te plaatsen, aangezien er geen onderscheid gemaakt wordt tussen dit soort optionele gevallen en gevallen waarin omissie eventueel verplicht zou zijn. Een dergelijk onderscheid zou relevant kunnen zijn, maar toepassing ervan is in de praktijk niet of nauwelijks uitvoerbaar. Een voorbeeld als (5a) zou gezien kunnen worden als een geval waarbij lidwoordomissie verplicht is, maar zelfs hier blijken er tientallen internetvoorkomens te zijn waarbij de uitdrukking *in slaap vallen* wel degelijk een lidwoord heeft, zoals het volgende voorbeeld:

- (7) Urenlang doolt hij rond door het sneeuwlandschap en stapt uiteindelijk op een trein en valt in een slaap.⁵

Wellicht zouden persoonsnamen een groep kunnen vormen die verplicht zonder lidwoord verschijnt:

- (8) Wie gokt op dood Frank Bomans, maakt kans op 250% winst⁶

In het Belgisch Nederlands kan een dergelijke persoonsnaam echter wel degelijk met lidwoord verschijnen. Men zou dus een ongewenst normatief standpunt moeten innemen om aan te nemen dat lidwoordomissie hier verplicht is.

⁵ Zie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Paljaskof> (18 september 2014).

⁶ Zie: <http://www.hln.be> (28 augustus 2015).

Zelfs in op het eerste gezicht eenduidige gevallen is het dus twijfelachtig of we kunnen volhouden dat lidwoordomissie in de standaardgrammatica verplicht is. Daarom maken wij onderscheid tussen enerzijds gevallen zoals (5) waarin het lidwoord ook weggelaten kan worden buiten de context van een krantenkop en gevallen zoals (6) waarin dit niet het geval is. Voor de eerste groep geldt dat er *graduele* verschillen zullen zijn in de mate waarin die lidwoordomissie een optioneel of een meer verplicht karakter heeft. Op die manier kunnen wij het verschijnsel lidwoordomissie in krantenkoppen isoleren van andere gevallen van lidwoordomissie, die zich ook in andere contexten kunnen voordoen.⁷

Soms bevatten taalkundige en lexicografische bronnen geen sluitende informatie over het type lidwoordomissie. In de E-ANS (§ 4.6.1.1) vinden we bijvoorbeeld dat ‘namen van organisaties, verenigingen, (overheids)instellingen, bestuurlijke eenheden, stromingen en dergelijke [...] meestal een lidwoord’ (onze onderstreping, AO en GR) krijgen. Voor de onderstreepte eigenaam in een zin als (9) geeft de E-ANS dus geen uitsluitsel.

(9) VUB vangt ‘sans-papiers’ op (*De Standaard*, 12-11-2011)

We baseren ons in zulke gevallen niet alleen op eigen intuïties, maar beschouwen corpusvoorkomens als evidentie. Een zoekopdracht op het internet maakt duidelijk dat *VUB* een naam is die meestal mét een lidwoord voorkomt. Dit zou dan dus een geval zijn van lidwoordomissie die getriggerd wordt door het gebruik in een krantenkop.

3 Samenstelling van het corpus en werkwijze

3.1 Algemeen

De krantenkoppen in ons corpus werden verzameld in de periode van september 2011 tot en met september 2014. We gebruiken papieren versies van de dagbladen (vgl. De Lange (2008: 81) die dezelfde keuze maakt en onderbouwt).

⁷ Er is nog een reden voor deze werkwijze. Gevallen van lidwoordomissie komen we op het spoor door in een krantenkop naamwoordelijke constituenten te identificeren. Hoe kunnen we dergelijke constituenten syntactisch karakteriseren? De E-ANS (§ 3.1) begint haar beschrijving van substantieven als kern van naamwoordelijke constituenten als volgt: ‘Het substantief is het gemakkelijkst syntactisch te karakteriseren. Een substantief kan met een voorafgaand *die* of *dat* gecombineerd worden (*die man*, *dat huis*). Het treedt op als (kern van een) naamwoordelijke constituent en kan zodoende alleen of in combinatie met een of meer andere elementen (bijv. *die man*, *de man die daar loopt*, *het nog steeds niet verkochte huis van mijn ouders*) onder meer fungeren als zinsdeel’. Nominale constituenten worden dus als zodanig geïdentificeerd juist op grond van het feit dat ze (buiten de context van de krantenkop) gecombineerd kunnen worden met een lidwoord of een andere determinator. Die mogelijkheid tot combineerbaarheid met een lidwoord is een test om een constituent te ontleden als naamwoordelijke constituent. Als op grond van die test wordt besloten dat een constituent inderdaad naamwoordelijk is en gecombineerd kan worden met een lidwoord, is het vervolgens niet goed mogelijk om te zeggen dat er sprake is van verplichte lidwoordomissie.

3.2 *Journalistieke genres*

Zoals uiteengezet in de vorige paragraaf is onze verwachting dat lidwoordomissie zich vooral voordoet in zogenoemde nieuwskoppen, dat wil zeggen in het type krantenkop dat typisch is voor nieuwsberichten. Dat genre wordt als volgt gedefinieerd (Asbreuk & De Moor 2013: 407):

Het nieuwsbericht is het kortste journalistieke genre. Het telt één tot drie alinea's, maximaal dertig regels. Doel is om de lezer feitelijk, duidelijk, nauwkeurig en bondig te informeren over een nieuwsfeit. [...] Een nieuwsbericht behandelt slechts één onderwerp. De inhoud ervan beantwoordt de vragen: wat is er gebeurd, wie deed het, waar, wanneer, waarom en hoe? [...] Voor een nieuwsbericht hoeft je niet per se op pad; je maakt het bijvoorbeeld op basis van een persbericht.

Het grootste deel van het corpus bestaat uit koppen van dergelijke berichten, geselecteerd uit zowel Vlaamse als Nederlandse kranten.

Als het bericht langer is dan drie alinea's is er geen sprake meer van een nieuwsbericht, maar van een 'nieuwsverhaal' of 'nieuwsverslag'. Die genres worden door Asbreuk & De Moor (2013: 407) als volgt omschreven:

Een nieuwsverhaal behandelt een onderwerp dat te uitgebreid is of een te grote nieuwswaarde heeft voor een kort nieuwsbericht. [...] Ook eigen nieuwsgaring is belangrijk [...]. Het nieuwsverhaal is een informatief genre: het gaat om een uitgebreide weergave van een nieuwsfeit. De stijl is zakelijk. [...] Een nieuwsbericht of een nieuwsverhaal kun je eventueel nog vanachter je bureau maken, maar voor een nieuwsverslag moet je op pad. Een verslag is een zo feitelijk en nauwkeurig mogelijke registratie van een gebeurtenis. Het doel is de lezer erover informeren. Ook in een nieuwsverslag staan de vijf W's en de H centraal. Het is objectief, ook qua nieuwsselectie, en geschreven in een zakelijke stijl.

In ons corpus hebben we één categorie gemaakt voor nieuwsverhalen- en nieuwsverslagen samen, omdat het niet altijd duidelijk is waar exact de grens getrokken moet worden. Wat het onderscheid tussen deze twee genres enerzijds en nieuwsberichten anderzijds betreft, hanteren we echter een strikt criterium: een tekst langer dan drie alinea's of dertig regels beschouwen we niet meer als nieuwsbericht, maar als nieuwsverhaal of -verslag.

Daarnaast bevat ons corpus nog een beperkt aantal koppen van twee andere journalistieke genres, namelijk achtergrondverhalen en opinieverhalen. Het achtergrondverhaal wordt als volgt gedefinieerd:

Als iets in het nieuws is geweest, is de volgende stap vaak een achtergrondverhaal. Essentieel voor een achtergrondverhaal is dat je meerdere bronnen aan het woord laat: hoor en wederhoor. [...] Doel van het achtergrondverhaal is meer achtergrond te geven bij het nieuws [...]. Was een achtergrondverhaal vroeger een groot verhaal (wel tot 2.500 woorden), tegenwoordig noemen we een tekst van 450 woorden ook al een achtergrondverhaal (Asbreuk & De Moor 2013: 408).

Is de reportage het verhaal van de ooggetuige, het achtergrondverhaal is eerder het verhaal van de journalistieke 'deskundige'. [...] Een verhaal waarin de journalist met gebruikmaking van verschillende bronnen en verschillende journalistieke technieken de achtergronden schildert van een gebeurtenis of ontwikkeling. Eigen documentatie, (telefonische)

interviews met betrokkenen, research, eigen waarnemingen smeedt de journalist tot een geheel. Bij een achtergrondverhaal ben je bezig met *interpretatie*. [...] Oud nieuws of bekende informatie bekijk je vanuit een originele invalshoek [...] (Kussendrager & Van der Lugt 2007: 305).

De achtergrondverhalen in ons corpus bestaan uit minstens 450 woorden en bevatten citaten van meerdere bronnen die door de journalist ook daadwerkelijk gesproken zijn.

Opinieverhalen worden als volgt gedefinieerd door Asbreuk & De Moor (2013: 409):

In een opinieverhaal geeft een (ervaren) journalist zijn mening over een actuele kwestie. [...] Steeds vaker gebeurt dat ook door deskundigen en specialisten die niet tot de redactie horen. [...] Een opiniërend verhaal is subjectief; de schrijver bekritiseert, kiest partij, waarschuwt, keurt af of bejubelt. [...] Opinieverhalen staan op speciale opiniepagina's.

In tegenstelling tot de werkwijze zoals tot dusverre geschetst, kan het onderscheid tussen achtergrondverhalen en opinieverhalen niet altijd op grond van vormelijke criteria gemaakt worden. Wij nemen echter aan dat een artikel als opinieverhaal geïdentificeerd kan worden als aan twee eisen voldaan is: het artikel moet gepubliceerd zijn op de opiniepagina's van een krant en in de intro van de tekst wordt een mening centraal gesteld.

Een hiërarchie waarbij we teksten rangschikken op basis van de mate waarin ze beknopte informatie geven over een actueel nieuwsfeit ziet er als volgt uit: nieuwsbericht > nieuwsverhaal/-nieuwsverslag > achtergrondverhaal > opinieverhaal. Daarbij verwachten we eerder een bondige nieuwskop bij nieuwsberichten dan bij nieuwsverhalen en -verslagen en vooral opinie- en achtergrondverhalen zullen in aanmerking komen voor een creatieve kop. Dat leidt tot de volgende hypothese:

- (10) Hypothese: Lidwoorden zullen frequenter weggelaten worden naarmate het journalistieke genre meer gericht is op (bondige) weergave van een actueel nieuwsfeit, zoals in de volgende hiërarchie: nieuwsbericht > nieuwsverhaal/-nieuwsverslag > achtergrondverhaal > opinieverhaal

3.3 *Overzicht van het corpus*

Tabel 2 geeft een gedetailleerd overzicht van ons corpus. Het grootste deel van het corpus bestaat uit koppen van nieuwsberichten. Dit deelcorpus kan gebruikt worden om het verschijnsel lidwoordomissie in nieuwskoppen in kaart te brengen en zicht te krijgen op verschillen tussen Nederland en Vlaanderen en tussen verschillende soorten kranten.

De overige 259 krantenkoppen, die horen bij de drie andere journalistieke genres, zijn aan het corpus toegevoegd om de invloed van het genre op de frequentie van lidwoordomissie in de kop te onderzoeken.

TABEL 2 Gedetailleerd overzicht van het corpus

Genre	Herkomst	Soort krant	Krant	Aant. koppen
Nieuws-berichten	Nederland	Kwaliteit	<i>de Volkskrant</i>	394
			<i>NRC Handelsblad</i>	36
		Populair	<i>De Telegraaf</i>	75
		Regionaal	<i>BN De Stem</i>	164
		Totaal		
	België	Kwaliteit	<i>De Standaard</i>	218
			<i>De Morgen</i>	194
		Populair	<i>Het Nieuwsblad</i>	68
			<i>Het Laatste Nieuws</i>	41
		Totaal		
Nieuws-verslagen en nieuws-verhalen	Nederland	Kwaliteit	<i>de Volkskrant</i>	36
			<i>NRC Handelsblad</i>	30
		Totaal		
	België	Kwaliteit	<i>De Standaard</i>	40
			<i>De Morgen</i>	50
		Totaal		
Achtergrond-verhalen	Nederland	Kwaliteit	<i>de Volkskrant</i>	28
			<i>NRC Handelsblad</i>	12
	België	Kwaliteit	<i>De Standaard</i>	5
			<i>De Morgen</i>	5
		Populair	<i>Gazet van Antwerpen</i>	2
Opinie-verhalen	Nederland	Kwaliteit	<i>de Volkskrant</i>	7
			<i>NRC Handelsblad</i>	3
	België	Kwaliteit	<i>De Standaard</i>	27
			<i>De Morgen</i>	14
Totaal				1449

4 Resultaten

4.1 Algemene resultaten

In tabel 3 is een volledig overzicht gegeven van de resultaten van onze corpusstudie. In de krantenkoppen zijn nominale constituenten geïdentificeerd en is vervolgens geteld hoe vaak deze constituenten mét lidwoord voorkomen en hoe vaak zonder lidwoord. De constituenten zonder lidwoord worden verdeeld in gevallen waarbij lidwoordomissie geconditioneerd is door het gebruik in een krantenkop (vgl. (6)) en gevallen met een andere trigger (vgl. (5)).

TABEL 3 Resultaten van het corpusonderzoek

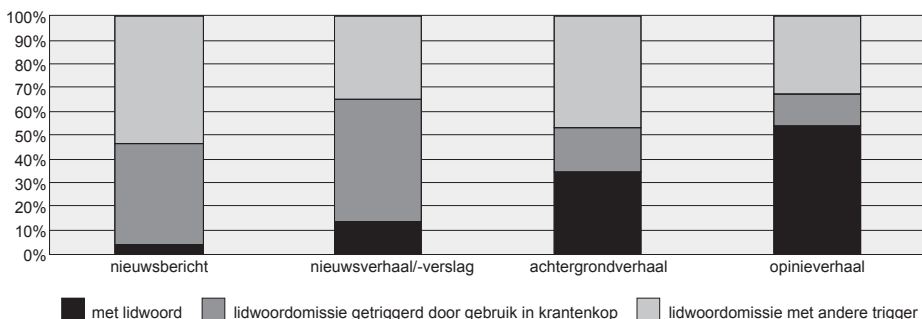
Genre	Herkomst van de kop		Met lidwoord		Zonder lidwoord			
			Aantal	%	Lidwoord-omissie getriggerd door gebruik in krantenkop		Lidwoord-omissie met andere trigger	
					Aantal	%	Aantal	%
Nieuws-berichten	Nederland	Kwaliteit	23		489		558	
		Populair	7		55		82	
		Regionaal	20		152		206	
		Totaal	50	3,1	696	43,7	846	53,1
	België	Kwaliteit	46		356		447	
		Populair	9		99		140	
		Totaal	55	5,0	455	41,5	587	53,5
	Totaal		105	3,9	1151	42,8	1433	53,3
Nieuws-verslagen en verhalen	Nederland		26	15,0	85	49,7	62	35,3
	België		25	11,9	112	53,3	73	34,8
	Totaal		51	13,3	197	51,4	135	35,2
Achtergrond-verhalen	Nederland		25		11		27	
	België		5		5		14	
	Totaal		30	34,5	16	18,4	41	47,1
Opinie-verhalen	Nederland		5		7		5	
	België		49		6		28	
	Totaal		54	54,0	13	13,0	33	33,0
Totaal			240		1377		1642	

4.2 Invloed van de herkomst van het materiaal (genre, soort krant, land)

Grafiek 1 geeft een beeld van de invloed van het journalistieke genre op de frequentie waarmee constituenten gerealiseerd worden met een overt lidwoord. Deze resultaten bevestigen de hypothese dat omissie vaker voorkomt in genres die sterker gericht zijn op het bondig presenteren van een nieuwsfeit dan in genres waarin dat minder het geval is. De onderlinge verschillen wat betreft voorkomen met en zonder lidwoord tussen nieuwsbericht en nieuwsverhaal/-verslag, tussen nieuwsverhaal/-verslag en achtergrondverhaal en tussen achtergrond- en opinieverhaal zijn significant (respectievelijk $\chi^2=61.6$, $df=1$, $p\leq 0.001$; $\chi^2=22.3$, $df=1$, $p\leq 0.001$; en $\chi^2=7.16$, $df=1$, $p=0.007$).

Merk op dat het genoemde effect in grafiek 1 vooral duidelijk naar voren komt

GRAFIEK 1 De invloed van het genre op de frequentie van lidwoordomissie

als we de voorkomens van de twee typen lidwoordomissie (namelijk met andere trigger en getriggerd door gebruik in krantenkop) optellen. Dat patroon is in dit corpus niet helemaal gelijkmatig: bij gevallen met andere trigger ligt het percentage bij de achtergrondverhalen relatief hoog (47,1%) in vergelijking met nieuwsverslagen/-verhalen (35,2%) en bij omissie getriggerd door gebruik in een krantenkop ligt het percentage relatief hoog bij nieuwsverslagen/-verhalen (51,4%) in vergelijking met nieuwsberichten (42,8%). Als we de twee groepen in combinatie bekijken ontstaat er een gelijkmatiger beeld.

Dat resultaat kan als volgt geduid worden. Een geval als (3), herhaald als (11), wordt bijvoorbeeld beschouwd als lidwoordomissie met een andere trigger, maar dat sluit niet uit dat de kans op lidwoordomissie toeneemt als deze nevenschikking zich voordoet in een krantenkop.

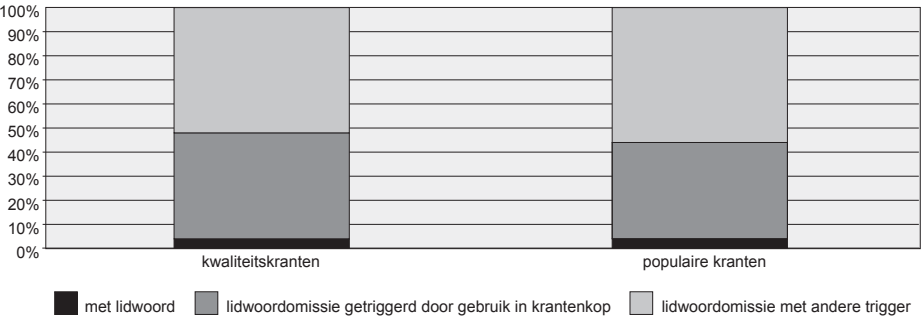
(11) Regering en oppositie claimen de zege in Azerbeidzjan

Het is aannemelijk dat er een combinatie van twee conditionerende factoren is: de context van de krantenkop én een grammaticale trigger. Een interessante vraag is natuurlijk welk verband er is tussen de aanwezigheid van meerdere conditionerende factoren en de frequentie van (of de kans op) lidwoordomissie. Om die vraag te onderzoeken is echter een ander type corpusonderzoek nodig, met veel meer data en een statistisch kader waarin de invloed van verschillende factoren en hun onderlinge interactie bepaald kan worden. De doelstelling van het huidige onderzoek is veeleer om vanuit een aantal kanttekeningen bij bestaand onderzoek de relevante factoren te identificeren.

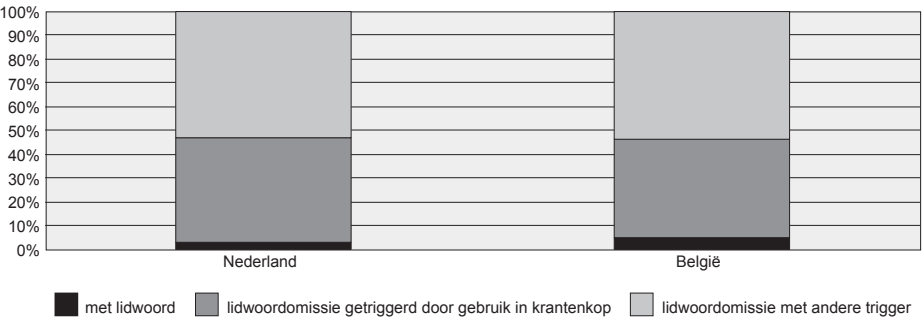
In de verdere beschrijving van de resultaten zullen we vooral ingaan op de resultaten voor nieuwsberichten, omdat lidwoordomissie vooral een verschijnsel is van nieuwskoppen. Als we de distributie en variatie van dat verschijnsel in kaart willen brengen, moeten we die data selecteren. Het onderscheid tussen kwaliteits- en populaire kranten (grafiek 2) heeft in dit deel van het corpus geen duidelijke invloed op de afwezigheid van lidwoorden. Er zijn wel kleine verschillen, maar die zijn niet significant ($\chi^2=0.217$, $df=1$, $p=0.641$).

Hoewel de proporties in grafiek 3 voor het Nederlandse en het Vlaamse materiaal globaal een gelijklopend beeld laten zien, is er hier toch een significant verschil. In de Vlaamse krantenkoppen is het aandeel van gevallen met overt lidwoord groter dan in Nederland ($\chi^2=6.07$, $df=1$, $p=0.014$).

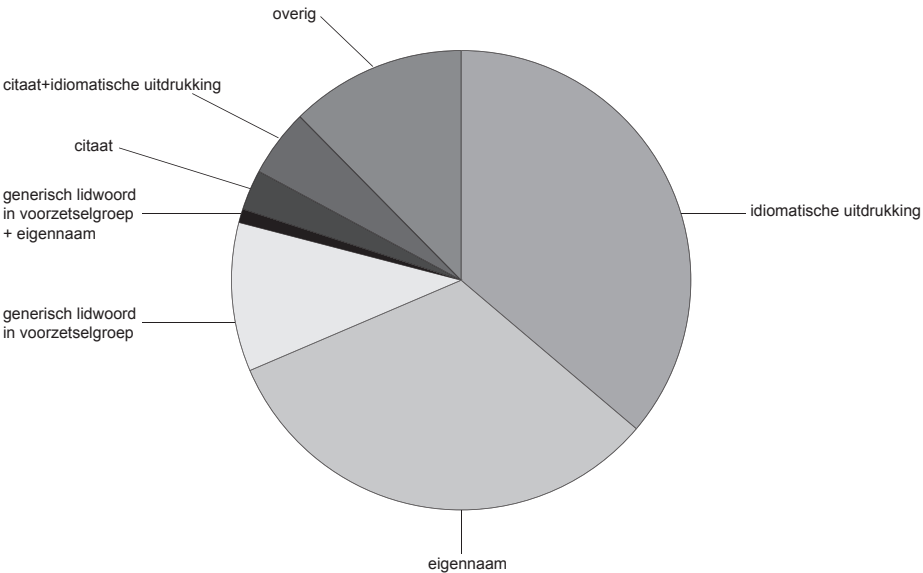
GRAFIEK 2 De invloed van het onderscheid tussen kwaliteits- en populaire kranten op de frequentie van lidwoordomissie in nieuwskoppen

GRAFIEK 3 De invloed van de herkomst van de krant op de frequentie van lidwoordomissie in nieuwskoppen

GRAFIEK 4 Proporties van verschillende omgevingen waarin overte lidwoorden voorkomen

4.3 Resultaten voor de gevallen met lidwoord

Er zijn in nieuwsberichten 105 gevallen van naamwoordgroepen met lidwoord; dat is 3,9% van het totale aantal naamwoordgroepen (zie tabel 3). De ‘normale’ situatie is dat het lidwoord weggelaten wordt. Om de beperkingen op de distributie van dit verschijnsel te bepalen, is het zinvol ons te concentreren op de beperkte verzameling van resterende gevallen mét lidwoord en na te gaan welke tendensen zich daarin voordoen. Uit onderstaande inventarisatie zal blijken dat de verzameling omgevingen waarin die gevallen zich voordoen niet volstrekt heterogeen is, maar dat twee conditionerende factoren zich opvallend vaak voordoen: idioom en citaat.

Eigennamen en idiomatiche uitdrukkingen zullen we in de analyse onder dezelfde noemer brengen. Niet alleen uitdrukkingen zoals in (12), maar ook eigennamen zoals in (13) kunnen gezien worden als eenheden die in het lexicon als geheel opgeslagen zijn. De E-ANS (§ 4.6.1.1) beschrijft dat verschillende onderklassen van eigennamen ‘op niet-systematische wijze met en zonder lidwoord’ voorkomen. Het gebruik van het lidwoord is vaak niet gebaseerd op grammaticale regels, maar is lexicaal bepaald en afhankelijk van de eigenaam die geselecteerd is. Dat geldt bijvoorbeeld voor namen van natuurlijke streken (vergelijk *de Veluwe* en *de Betuwe* met *Twente*), namen van bedrijven (vgl. *de KLM* en *de HEMA* met *Sabena* en *NS*), namen van dorpen en steden (vgl. *(de) Koewacht* en *De Haan* met *Leiden* en *Lewven*) en sommige namen van politieke partijen (vgl. *het CDA* en *de VLD* met *(de) SP.A* en *D66*).

Daarnaast zijn er gevallen waarbij het overte lidwoord voorkomt in geciteerde tekst (vgl. (14)). Er zijn ook vijf gevallen waarbij de twee conditionerende factoren gecombineerd voorkomen, d.w.z. dat het lidwoord deel uitmaakt van een idiomatiche uitdrukking in een citaat (vgl. (15)).

Daarnaast valt het herhaaldelijke voorkomen op van naamwoordgroepen met een overte lidwoord met generische interpretatie, zoals in (16). Daarbij valt op dat het in ons corpus zonder uitzondering gaat over voorkomens in een voorzetselgroep.⁸ Zie verder de discussie in § 5.2.2.

In (12) tot en met (16) zijn de voorbeelden uit het corpus gegeven. In (12) en (13) hebben we zinnen geselecteerd met meermaals dezelfde constructie, om te illustreren dat er zich inderdaad voorspelbare patronen voordoen.

(12) idiomatiche uitdrukking

- a. Facebook voor de rechter om meelezen (*BN De Stem*, 4-1-2014)
- b. Misbruiker 3 vrouwen snel voor de rechter (*de Volkskrant*, 4-7-2013)
- c. Jetair voor de rechter wegens verdronken kind (*De Standaard*, 16-7-2013)
- d. Leerling slaapt school voor de rechter (*De Morgen*, 29-10-2011)
- e. Icedôme stapt naar de rechter (*de Volkskrant*, 15-6-2013)
- f. Sherlock holmes in de war in Londense metro (*BN De Stem*, 4-1-2014)
- g. Sherlock in de war (*De Telegraaf*, 4-1-2014)

⁸ In een van de voorbeelden is er sprake van een lidwoord bij een naamwoordgroep met generische interpretatie (*de rumba*) in een voorzetselconstituent, dat echter tevens ingedeeld kan worden bij de categorie eigennamen, aangezien de voorzetselconstituent deel uitmaakt van een bijnaam: (i) Spaanse ‘koning van de rumba’ Peret overleden (*De Morgen*, 29-8-2014). Deze zin is als een aparte, gecombineerde categorie met één voorkomen opgenomen in Grafiek 4.

- h. Gekantelde vrachtwagen stuurt avondspits in de war (*De Standaard*, 13-9-2014)
- i. MEC opent de deuren (*De Standaard*, 15-7-2013)
- (13) eigennaam
 - a. Jongste Van Poppel verlaat de tour (*BN De Stem*, 16-7-2013)
 - b. Cancellara meldt zich af voor de Tour (*de Volkskrant*, 8-6-2013)
 - c. Zeventien Nederlandse renners in de Tour (*de Volkskrant*, 28-6-2013)
 - d. Gortzak nieuwe directeur De Vleeshal Middelburg (*de Volkskrant*, 30-8-2014)
 - e. Dansvoorstelling in de Vleeshal (*BN De Stem*, 13-9-2014)
- (14) citaat
 - a. Britse kranten over Didier Reynders: ‘Kan Kuifje de eurozone redden’ (*De Standaard*, 12-11-2011)
 - b. ‘Fruit laten rotten is de enige oplossing’ (*De Morgen*, 3-9-2014)
- (15) citaat+idiomatische uitdrukking
 - a. ‘Jong en oud de klos van nieuwe regels’ (*de Volkskrant*, 25-8-2014)
- (16) Generisch lidwoord in voorzetselgroep
 - a. Nieuw belgeluid aan de overwegen (*De Standaard*, 9-9-2014)
 - b. SER bepleit meer hart voor het ambacht (*de Volkskrant*, 15-6-2013)

De zinnen in (17) zijn voorbeelden van naamwoordgroepen met een overt lidwoord waarin geen van deze contexten geïdentificeerd kan worden:

- (17) a. Citeer de Koran, win een handgranaat (*de Volkskrant*, 21-9-2011)
- b. Dode wolf in Nederland een grap? (*De Morgen*, 12-7-2013)
- c. Nieuw speeltje spionagedienst: de typemachine (*Het Nieuwsblad*, 12-7-2013)
- d. Tianhe-2 is de snelste supercomputer (*de Volkskrant*, 18-6-2013)
- e. Mboyo wil binnen 14 dagen een nieuwe club (*Het Nieuwsblad*, 12-7-2013)
- f. Sam Mendes regisseert dan toch de volgende Bondfilm (*De Morgen*, 12-7-2013)

Soms is het duidelijk dat de journalist gekozen heeft voor een creatieve kop, ook al schrijft hij een nieuwsbericht. Asbreuk & De Moor (2013: 376-377) omschrijven het onderscheid tussen nieuwskoppen en creatieve koppen als volgt:

De meeste handboeken maken [...] een onderscheid tussen *nieuwskoppen* en andere koppen. [...] Zit je bij nieuwskoppen vast aan het nieuws, bij de andere genres mag je de inhoud creatiever verwoorden. [...] [B]ij nieuws moet de kop vooral informatief zijn [...], bij de overige genres staat de aantrekkelijkheid voorop.

In (17a-c) is steeds sprake van een creatief element in de verwoording of een afwijkende constructie: de imperatief in (17a), de retorische vraag in (17b) en in mindere mate ook de constructie met dubbele punt in (17c). De journalist heeft blijkbaar de mogelijkheid om soms af te wijken van de journalistieke conventies en in strijd met het genre te kiezen voor een ‘creatieve kop’ (een term van Asbreuk & De Moor 2013: 377). Een consequentie daarvan blijkt te zijn dat hij zich dan ook niet meer conformeert aan een andere norm, namelijk het achterwege blijven van lidwoorden. Die uitleg kan echter niet worden toegepast op alle gevallen in (17). De gevallen in (17d-f) laten zich minder eenduidig identificeren als ‘creatieve koppen’, aangezien het afwijkende element in de verwoording hier ontbreekt.⁹

9 Een reviewer merkt op dat er een verband zou kunnen zijn tussen de aanwezigheid van superlatieven zoals *snelste* in (17d) en bepaalde adjectieven zoals *volgens* in (17f) enerzijds en de aan-

5 Discussie

In onderstaande paragrafen presenteren we onze analyse van het verschijnsel lidwoordomissie in kantenkoppen en van de beperkingen waaraan het onderhevig is. In § 5.1 wordt een algemeen principe ter beregeling van lidwoordomissie uiteengezet, dat het gebruik van een overt lidwoord niet uitsluit, maar behandelt als een ‘last resort’-strategie. In § 5.2 wordt de generalisatie gemaakt dat bij zowel eigenamen als idiomen het lidwoord een expletief karakter heeft. In onze analyse onttrekken juist die expletieve lidwoorden zich aan het algemene principe dat leidt tot omissie van lidwoorden. In § 5.3 wordt de aanwezigheid van overte lidwoorden in citaten behandeld als een afzonderlijke factor, waarbij we verwijzen naar de pragmatische literatuur over de verantwoordelijkheid voor de verwoording van citaten. In § 5.4 behandelen we kort twee overige aspecten van de distributie van het verschijnsel, namelijk de invloed van de positie van de constituent in de zin en de invloed van de grammaticale kenmerken van de determinator.

5.1 Overt lidwoorden als ‘Last Resort’

De vraag is hoe het verschijnsel lidwoordomissie zich verhoudt tot het determinatorsysteem in het algemeen. Een terugkerend patroon in de literatuur waarin dat systeem crosslinguïstisch beschreven wordt vanuit het perspectief van de semantiek/syntaxis-interface (vgl. bv. Longobardi 1994, Chierchia 1998, Heycock & Zamparelli 2003, Oosterhof 2004 en 2008b) is dat er doorgaans *geen* vrije variatie is tussen voorkomens met en zonder overt lidwoord. We vinden ter beregeling van het lidwoordsysteem principes die een rechtstreekse relatie leggen tussen ‘overt’ en ‘covert’ gerealiseerde lidwoorden. Longobardi (1994: 653) neemt volgend principe aan dat het gebruik van een overt lidwoord blokkeert:

Expletive articles are licensed only as a last resort[,] where *as a last resort* essentially means ‘if no synonymous raising derivation is available’.

De vraag is vervolgens wat die ‘synonymous raising derivation’ in zou moeten houden. In het werk van Longobardi (1994) is dat een operatie die hij aanduidt als ‘N-naar-D-verplaatsing’. Het is echter vanuit empirisch perspectief niet aan-

wezigheid van het lidwoord. In de literatuur worden superlatieven en ‘superlatiefachtige’ nominale groepen (Hoeksema 2000: 117-118, vgl. ook *enige* in zin (14b)) echter doorgaans genoemd als nomina waarvan juist mag ‘verwacht worden dat ze af en toe zonder determinator voorkomen’ (Van de Velde 2009: 282-283), ook buiten de context van de krantenkop. Het adjectief *volgend* in (17f) past in de groep van anaforische adjectieven die door Van de Velde (2009: 277-279) besproken wordt als categorie die voor kan komen zonder lidwoord. Van de Velde bespreekt het terugverwijzende *voornoemd* als voorbeeld, maar ook het vooruitverwijzende *volgend* komt lidwoordloos voor buiten het hier besproken register: Ik heb volgend boek gekocht: *Upgrading Microsoft Visual Basic 6.0 To Microsoft Visual Basic .NET van MS Press* (zie: <http://forum.fok.nl/topic/420414> (2 september 2015)). Als er een verband is tussen bijvoorbeeld anaforische en superlatieve adjectieven en de realisatie van het lidwoord, verwachten we dat die groep adjectieven juist lidwoordweglating faciliteert. De vraag zou dan zijn waarom zich in krantenkoppen een tegenovergesteld effect voordoet. In toekomstig onderzoek zou specifiek gekeken kunnen worden naar de invloed van adjectieven op de realisatie van het lidwoord, binnen en buiten krantenkoppen. Daarvoor is echter een ander corpus nodig, waarin gezocht wordt naar naamwoordgroepen met adjectieven.

nemelijk dat die operatie zich voordoet in het Nederlands. Voor de technische details van de discussie hieromtrent verwijzen we de lezer naar Oosterhof (2008b: 175-199).

Merk op dat Longobardi dit ‘last resort’-mechanisme toepast op ‘expletieve’ lidwoorden, dat wil zeggen lidwoorden die geen eigen bijdrage leveren aan de denotatie van de constituent. Longobardi neemt aan dat het lidwoord bij zowel eigenamen als bij gevallen met generische referentie expletief is. Dat kan geïllustreerd worden aan de hand van de constituenten *de NMBS* en *het ivoorzwammetje* in (18).

- (18) a. Masterplan voor *de NMBS* (*DS*, 12-11-2011)
 b. *Het* ivoorzwammetje is bijna uitgestorven (*Trouw.nl*, 9-11-2007)

Die zinsdelen verwijzen respectievelijk naar een organisatie en een plantensoort. Die denotatie komt overeen met die van de gebruikte nomina: een eigennaam verwijst zelf al naar een individu of object en een soortnaam verwijst naar een soort (vgl. Carlson 1977). Het lidwoord voegt daar geen semantische operatie aan toe. Merk op dat, als er in krantenkoppen een ‘last resort’-mechanisme zou werken, dit principe anders geformuleerd moet worden zodat het niet specifiek van toepassing is op expletieve lidwoorden maar juist ook op gevallen waarin het lidwoord wel een semantische operatie toevoegt.

Chierchia (1998: 360) formuleert een ander principe om de variatie tussen constituenten met en zonder lidwoord te regelen, het zogenoemde Blocking Principle:

There is a principle that seems to be fundamental for the architecture of grammar which says, roughly, [...] ‘Don’t do covertly what you can do overtly’. [...] Thus, in particular, if there is a determiner D whose meaning is a particular type shifting, [...] [t]hen such a type shifting should not be used covertly because the language has an overt way of achieving the same effects.

Met ‘type shifting’ worden (informeel uitgedrukt) onzichtbare operaties bedoeld die een wijziging aanbrengen in de semantiek van een constituent. Een naamwoord zoals *regering* krijgt in een krantenkop als (19) bijvoorbeeld een definiëte betekenis, zonder dat er een bepaald lidwoord aan voorafgaat.

- (19) ‘Regering moet om de tafel met betogers’ (*de Volkskrant*, 21-8-2014)

We kunnen dan aannemen dat de operatie die leidt tot een definiëte betekenis in (19) op een coverte (onzichtbare) manier heeft plaatsgevonden.

Longobardi’s en Chierchia’s principe hebben een tegenovergestelde werking: Longobardi legt vast dat een overt lidwoord alleen toegepast mag worden als er geen alternatieve strategie is, terwijl Chierchia’s principe bepaalt dat juist een coverte operatie alleen toegepast mag worden als er geen alternatieve strategie is met een overt lidwoord. Voor de beschrijving van lidwoordomissie in krantenkoppen komt een principe zoals dat van Longobardi (maar dan met een ander toepassingsbereik) in aanmerking. In de meerderheid van de gevallen blijft het overte lidwoord immers inderdaad achterwege en we kunnen proberen de uitzonderingen daarop te beschrijven met behulp van een ‘last resort’-mechanisme zoals (20):

- (20) In nieuwskoppen worden overte lidwoorden uitsluitend ‘gelicentieerd’ als ‘Last Resort’, d.w.z. dat er geen andere derivatie beschikbaar is.

De vraag is hoe die ‘andere derivatie’ eruitziet, als de door Longobardi aangenomen operatie van ‘N-naar-D-verplaatsing’ niet van toepassing is. Een gangbare aanname in beschrijvingen van kale naamwoordgroepen in talen als het Engels en het Nederlands is dat zulke constituenten ingeleid worden door een nullidwoord. Dergelijke nullidwoorden worden ook aangenomen in beschrijvende, traditionele grammatica’s (vgl. Vandenberg 1995: 118-121, E-ANS: § 14.3.1 en Vandeweghe 2004: 169-170). Een reden voor die aanname is dat we op die manier de generalisatie kunnen maken dat een onderscheid zoals dat tussen bepaalde en onbepaalde naamwoordgroepen uitgedrukt wordt door het lidwoord. Als er een overt lidwoord aanwezig is, leiden we daaruit af of de naamwoordgroep bepaald of onbepaald is, maar door de aanname van nullidwoorden kunnen we aannemen dat hetzelfde geldt voor het zinsdeel *regering* in een zin als (19). Hier wordt de bepaaldheid van die constituent ook uitgedrukt door een lidwoord; het verschil is dat het lidwoord onzichtbaar blijft (en er dus sprake is van ‘covert type shifting’ zoals hierboven uitgelegd).

5.2 *Idiomatische contexten*

5.2.1 *Expletieve lidwoorden in idiomatische contexten*

In § 4.3 hebben we vastgesteld dat in veel gevallen de aanwezigheid van een overt lidwoord idiomatisch bepaald is. Het overte lidwoord kan in dat soort voorkomens beschreven worden als een expletief lidwoord. Het levert immers niet in de eerste plaats een bijdrage aan de semantiek, maar is aanwezig als onderdeel van een idioom. In een zin als (12e), hier herhaald als (21a), verwijst de woordgroep *naar de rechter* niet naar een specifieke, eerder geïntroduceerde rechter. Het gaat hier om een woordgroep waaraan als geheel een betekenis kan worden toegekend, namelijk ‘een aanklacht indienen’ (zie bv. Van Dale). Ook aan een (ondoorzichtige) uitdrukking als *in de war* (‘in verwarring’) kan geen duidelijke definiëte betekenis worden toegekend.

- (21) a. Icedôme stapt naar de rechter (*de Volkskrant*, 15-6-2013)
- b. Sherlock holmes in de war in Londense metro (*BN De Stem*, 4-1-2014)

Ook bij eigennamen heeft het lidwoord een expletief karakter. In (22) zien we dat onafhankelijk van de semantiek van het lidwoord de ene streek aangeduid wordt zonder en de andere met lidwoord; de keuze voor een lidwoord is gebaseerd op informatie in het lexicon. In (23a) zien we dat de dorpsnaam *Koewacht* voorafgegaan kan worden door een lidwoord, terwijl de meeste andere plaatsnamen, zoals *Aardenburg* in (23b), die mogelijkheid niet hebben.

- (22) Te laat: de twintigers zijn al weg uit Twente en de Achterhoek (*tubantia.nl*, 9-11-2013)
- (23) a. Internationale Jaarmarkt op de Koewacht (*Nieuwsblad.be*, 11-9-2013)
- b. College ziet sporthal Aardenburg niet zitten (*BN De Stem*, 11-9-2014)

Dergelijke idiosyncratische kenmerken van eigennamen blijven (doorgaans) zonder semantische consequenties.

In krantenkoppen blijken expletieve lidwoorden zich dus te onttrekken aan het ‘last resort’-mechanisme (terwijl Longobardi’s principe zich overigens juist richt op expletieve lidwoorden). Vanuit een intuïtief perspectief is dat resultaat wel te begrijpen: als we idiomen zien als eenheden die als geheel vastliggen in het lexi-

con, dan verwachten we dat een lidwoord dat daar deel van uitmaakt niet zomaar geëlimineerd kan worden uit een idiomatische verbinding. In termen van het ‘last resort’-mechanisme in (20) kan worden aangenomen dat de verzameling van nullidwoorden in krantenkoppen geen expletief lidwoord bevat.

De vraag is dan welke structuur (23b) heeft, als er geen expletief nullidwoord voorhanden is. Ons voorstel is dat eigennamen zonder overt lidwoord, zoals *Aardenburg* in (20b), constituenten zijn die bestaan uit enkel een kale NP, waarin de categorie D (van Determinator) niet geprojecteerd is. Een voordeel hiervan is dat we dan geen nullidwoorden hoeven aan te nemen die zowel fonologisch/fonetisch als semantisch leeg zouden zijn. Een dergelijke opvatting is compatibel met verschillende theoretische paradigma’s waarin aangenomen wordt dat er niet zoiets is als een ‘overall syntactic structure’ van projecties die gerealiseerd moeten worden (vgl. bv. Zwart 2009 voor een bespreking van een ‘dynamische’ benadering van syntactische structuur die daarbij aansluit): als er zowel fonologisch als semantisch geen evidentie is voor de aanname van extra syntactische structuur, is het plausibel dat die structuur (in dit geval een lidwoord met bijbehorende projectie) ook niet gegenereerd wordt.

5.2.2 *Generische verwijzing in krantenkoppen*

Het lidwoord in zinnen zoals (16) met een generische interpretatie in een voorzetselgroep, hier herhaald als (24), kan ook gezien worden als een expletief lidwoord.

- (24) a. Nieuw belgeluid aan de overwegen (*De Standaard*, 9-9-2014)
 b. SER bepleit meer hart voor het ambacht (*de Volkskrant* 15-6-2013)

Wat het expletieve karakter van dergelijke lidwoorden betreft, kunnen we Longobardi (1994) volgen die aannemelijk maakt dat het lidwoord bij constituenten met een generische interpretatie een expletief karakter heeft (vgl. ook (18b) in § 5.1).

Het gebruik van een lidwoord ter inleiding van constituenten met een generische interpretatie heeft tevens (vaak) een idiomatisch karakter. Jack Hoeksema (p.c.) heeft op de volgende typische voorbeelden daarvan gewezen. Het expletieve en idiomatische karakter van het generische lidwoord doet zich duidelijk voor bij gebruik in voorzetselgroepen zoals:

- (25) a. Hij kijkt te veel naar de vrouwtjes / *naar vrouwtjes. (‘de vrouw als lustobject’, zie Van Dale)
 b. Hij houdt wel van een verzetje / verzetjes. (‘ontspanning’, kaal meervoud is hier minder idiomatisch)

De relatie tussen idiomaticiteit, genericiteit en syntactische inbedding onder voorzetsels verdient echter nader onderzoek. Het valt daarbij ook niet uit te sluiten dat in een nog omvangrijker corpus van krantenkoppen ook voorkomens worden aangetroffen van generische lidwoorden in andere syntactische contexten.

5.2.3 *Lidwoordomissie in idiomatische uitdrukkingen?*

Het is uiteraard niet ondenkbaar dat in sommige gevallen het overte lidwoord toch achterwege blijft in verbindingen zoals *voor de rechter* in (12). Ons corpus bevat daar ook een voorbeeld van:

(26) Kluisdieven binnenkort voor rechter (*Het Nieuwsblad*, 10-9-2014)

Het formuleren van een regel op basis van een generalisatie sluit natuurlijk niet uit dat er zich tegenvoorbeelden kunnen voordoen. Taalgebruikers verschillen van elkaar in de informatie die in het lexicon opgeslagen is over idiomen. Mogelijk heeft in het idiolect van de journalist die de kop in (26) bedacht heeft, het lidwoord in de verbinding *voor de rechter* (in dit geval) geen idiomatisch karakter. Dat zou suggereren dat *rechter* in (26) geïntroduceerd wordt door een nullidwoord, waarvan de semantiek overigens op basis van de geïsoleerde krantenkop in (26) niet onduidelijk vast te stellen is.

Deze gedachtegang kan aannemelijker gemaakt worden door corpusvoorbeelden te bekijken met uitdrukkingen waarbij duidelijk onderscheid gemaakt kan worden tussen een letterlijke en een figuurlijke betekenis, zoals in (27):

- (27) a. De Boer laat zich niet in de put praten (tubantia.nl, 21-2-2014)
- b. Brandbrief: Verslaafden terug in de goot (bndestem.nl, 23-12-2011)

Een zoekopdracht op internet laat zien dat in krantenkoppen deze voorzetselgroepen evenals *voor de rechter* aangetroffen worden zonder overte lidwoord:

- (28) a. Dronken chauffeur belandt in put wegenwerken N9 (nieuwsblad.be, 15-11-2013)
- b. Kat in put gedood met vuurwerk (telegraaf.nl, 6-1-2014)
- (29) a. Haagse politie trekt boete in van 80-jarige die blikje in goot legde (trouw.nl, 4-4-2008)
- b. Gehandicapten vast in goot. (ad.nl, 2-9-2005)

Uit de inhoud van deze krantenkoppen blijkt dat tegelijk met het overte lidwoord de idiomatische betekenis verdwijnt.

5.3 Citaten

In de pragmatische literatuur over citaat wordt aangenomen dat er, afhankelijk van de gekozen citaatvorm, een verschil is in de ‘verantwoordelijkheid’ voor de formulering tussen het ingebedde citaat en de inbeddende tekst. Sanders (2009: 2) schrijft bijvoorbeeld:

Het concept *verantwoordelijkheid* helpt te onderscheiden tussen de verschillende typen inbeddingen: welke spreker – verteller of personage – is verantwoordelijk voor welk aspect van de tekst? Bij het citeren zien we dat in de direct rede [...] de verantwoordelijkheid voor de inhoud en verwoording van het citaat maximaal is voor het geciteerde personage en minimaal voor de verteller.

Vanuit dit perspectief is het te verklaren dat in krantenkoppen zoals (14b), hier herhaald als (30), het lidwoord gemakkelijker gerealiseerd wordt. We volgens Sanders’ claim dat de auteur van de krantenkop ‘minimaal’ verantwoordelijk is voor de verwoording van het citaat. Die verantwoordelijkheid ligt eerder bij het geciteerde personage (in dit geval een Vlaamse minister).

(30) ‘Fruit laten rotten is de enige oplossing’ (*De Morgen*, 3-9-2014)

Een citaat in een krantenkop behoort dus niet tot hetzelfde register als dat van de journalist. Derhalve kan een citaat zich onttrekken aan de grammaticale patronen die kenmerkend zijn voor dat register, d.w.z. voor de manier waarop journalisten krantenkoppen formuleren.

Hiermee nemen we dus onderling verschillende verklaringen aan voor idioom en citaat als contexten waarin lidwoorden relatief frequent gerealiseerd worden. Het voorkomen van lidwoorden in citaten hoeft immers niet gepaard te gaan met een idiomatisch element in de formulering (vgl. (14)), al kunnen beide conditionerende omgevingen wel gecombineerd voorkomen (zoals in (15)).

De pragmatische context van een citaat neutraliseert dus de neiging tot lidwoordomissie, maar hiermee is niet gezegd dat lidwoorden verplicht gerealiseerd worden. In (31) is een corpusvoorbeeld gegeven van lidwoordomissie binnen een citaat:

(31) Onderzoeksrapport: ‘Wederopbouw Gaza gaat zeker 20 jaar duren’ (*de Volkskrant*, 1-9-2014)

Er moet dus nuancering aangebracht worden bij de hierboven geciteerde uitspraak uit Sanders (2009: 2): in krantenkoppen is de verteller niet zozeer ‘minimaal’ verantwoordelijk voor de verwoording van het citaat, maar het is eerder zo dat hij *optioneel* verantwoordelijkheid kan nemen voor de verwoording (en lidwoorden kan weglaten).

5.4 *Andere aspecten van variatie en distributie van lidwoordomissie in krantenkoppen*

5.4.1 *Het effect van de syntactische positie op lidwoordomissie*

In de literatuur (vgl. Stowell 1990, 1996 en De Lange 2008) worden uitspraken gedaan over het effect van syntactische positie op de omissie van het lidwoord. Bij de observaties over het verschil tussen de zinsinitiële en zinsinterne positie zoals gedaan in het werk van De Lange hebben we al enkele kanttekeningen geplaatst, zie paragraaf 2. Er lijken echter nog andere factoren een rol te spelen.

Idiomatische uitdrukkingen, zoals beschreven in bijvoorbeeld de E-ANS (§20.1.2), bestaan uit combinaties van een werkwoord met een of enkele andere zinsdelen zoals een lijdend voorwerp, een lijdend voorwerp met een indirect object of twee bijwoordelijke bepalingen. In de E-ANS worden een aantal mogelijke combinaties opgesomd, maar het onderwerp van de zin maakt (doorgaans) geen deel uit van werkwoordelijke uitdrukkingen. De vraag is of het effect van syntactische positie (mede) verklaard kan worden uit het feit dat het onderwerp in veel gevallen geen deel uitmaakt van de idiomatische verbinding of uitdrukking.

In grafiek 4 werd een overzicht gegeven van verschillende contexten waarin overte lidwoorden voorkomen in krantenkoppen. Voor de drie meest voorkomende contexten geven we in tabel 4 een globaal overzicht van de syntactische positie van het lidwoord. Daarbij maken we onderscheid tussen drie gevallen:

- Gevallen waarbij het lidwoord in zinsinitiële positie staat. We nemen aan dat dat het geval is als het behoort tot het eerste zinsdeel, zoals in *De Sint krijgt een eerste langspeelfilm* (*De Morgen*, 11-9-2014).
- Gevallen waarbij het lidwoord behoort tot het laatste zinsdeel, zoals in *Ethias kruipt verder uit het dal* (*De Standaard*, 13-9-2014).
- Gevallen waarbij het lidwoord behoort tot een zinsdeel in tussenliggende positie (vaak in het middenstuk), zoals in *Ceulemans kan aan de slag in Saudi-Arabië* (*Het Nieuwsblad*, 12-9-2014).

We hebben ervoor gekozen geen gedetailleerdere analyse te presenteren, aangezien dat zou vergen dat we ons bepalen tot één specifieke visie op de syntaxis, met alle complicaties van dien voor individuele gevallen.

TABEL 4 Effect van syntactische positie op realisatie overt lidwoord

	Eerste zinsdeel	Middenstuk	Laatste zinsdeel	Totaal
Idiomatische uitdrukking	5	10	23	38
Eigenaam	12	2	20	34
Overig	1	5	7	13
Totaal	18	17	50	

Uit tabel 4 blijkt dat er een statistisch significant contrast is tussen de resultaten voor idiomatische uitdrukkingen enerzijds en de resultaten met eigennamen anderzijds: als het overte lidwoord een eigenaam introduceert dan staat het vaker in de zinsinitiële positie dan als het deel uitmaakt van een uitdrukking ($\chi^2=4.88$, $df=1$, $p=0.027$). Dat bevestigt onze suggestie dat het effect van positie deels toegeschreven kan worden aan het optreden van overte lidwoorden in idiomatische uitdrukkingen.

Dat betekent niet dat er los van de andere factoren die in dit artikel besproken zijn niet toch een effect kan zijn van syntactische positie. Als we voor tabel 4 de resultaten voor idiomatische uitdrukkingen buiten beschouwing laten, dan komen overte lidwoorden nog steeds vaker voor aan het eind van de zin dan in de zinsinitiële positie ($\chi^2=4.900$, $df=1$, $p=0.027$).

In eerdere studies wordt dit effect van positie geanalyseerd in termen van strikt gedefinieerde syntactische relaties (zoals c-command, vgl. Stowell 1990 en 1996 en De Lange 2008: 93). Het gaat echter eerder om subtiele verschillen in frequentie en niet om strikte (on)welgevormdheidsoordelen. Een plausibeler verklaring is dat deze effecten veroorzaakt worden door informatiestructurele beginselen. Vergelijkbare effecten vinden we in andere contexten en variëteiten. In Oosterhof (2008a) wordt bijvoorbeeld aandacht besteed aan Noord-Groningse dialecten, waarin omissie van het bepaald lidwoord een frequent verschijnsel is. Een van de beschreven zinnen is zin 48 uit de RND-Dialectatlas (1967), vgl. (32):

(32) *De boomkweker zal de boom enten.*

In het relevante gebied worden acht dialecten aangetroffen waarin toch een overt lidwoord gebruikt wordt in zin (32). In elk van die acht gevallen verliest het onderwerp van de zin zijn lidwoord, maar wordt het zinsinterne object wél gerealiseerd met een determinator. Oosterhof (2008a: 101) citeert in dit verband Leiss (2000: 8):

[E]ine Definitheitsmarkierung [wird] immer dann notwendig [...], wenn ein solcher Inhalt nicht durch die grammatische Umwelt vorausgesetzt werden kann. Das bedeutet, daß die Signalisierung von Definitheit durch eine grammatische Markierung beispielsweise im rhematischen Bereich, also in natürlicher indefiniter Umgebung zu erwarten ist.

Op grond van het thema-rhemaprincipe (Jansen & Wijnands 2004: 3) of een variant daarop zijn ‘zinsinitiële’ subjecten zoals (*de boomkweker* in (32) eerder thematisch en ‘zinsinterne’ objecten zoals (*de boom* in (32) eerder rhematisch. Op basis daarvan kunnen we voorspellen dat lidwoordomissie eerder plaatsvindt in zinsinitiële subjectpositie dan in zinsinterne objectpositie.

5.4.2 *Afwezigheid van omissie bij andere determinatoren*

In § 5.1 hebben we regel (20) geformuleerd, die bepaalt dat overte lidwoorden uitsluitend ‘gelicentieerd’ worden als ‘last resort’-optie. Aldus geformuleerd gaat deze regel alleen over lidwoorden en niet over andere determinatoren, zoals in (33) met corpusvoorbeelden van achtereenvolgens bezittelijke voornaamwoorden, aanwijzende voornaamwoorden, telwoorden, het voornaamwoord *alle* en de negatieve determinator *geen*.

- (33) a. Premier toont zich in zijn Torentje als een frisse bokser (*NRC Handelsblad*, 21-9-2011)
- b. De UA houdt van haar sponsors (*De Morgen*, 1-10-2011)
- c. Kinderopvangtoeslag dit jaar sterk gedaald (*de Volkskrant*, 8-6-2013)
- d. Deze minister is een van ons (*de Volkskrant*, 18-1-2014)
- e. Eén dag EU-lid: regen van arrestatiebevelen (*de Volkskrant*, 3-7-2013)
- f. Vast laadtarief krijgt nog twee jaar respijt (*de Volkskrant*, 15-6-2013)
- g. Gratis CO₂-meter voor alle basisscholen (*de Volkskrant*, 28-6-2013)
- h. Alle moeders en vaders hebben een favoriet kind (*De Morgen*, 28-9-2011)
- i. Venetië krijgt toch geen wolkenkrabber (*De Standaard*, 12-7-2013)
- j. Geen eigen bijdrage spoedeisende hulp (*de Volkskrant*, 18-6-2013)

Op basis van regel (20) verwachten we dat de determinatoren in (33) niet in aanmerking komen voor omissie. Die voorspelling is correct: in sommige gevallen zou determinatoromissie ervoor zorgen dat de resulterende zin een andere interpretatie krijgt dan het origineel ((33d) tot en met (33j)) en in andere gevallen zou het resultaat zelfs onacceptabel zijn (vooral (33c)).

Het bezittelijk voornaamwoord vormt hierop een uitzondering. In een zin als (33a) leidt deletie van het bezittelijk voornaamwoord niet noodzakelijk tot een duidelijke verandering van interpretatie. Het nullidwoord kan hier ook een possessieve interpretatie krijgen:

- (34) Premier toont zich in Torentje als een frisse bokser. (‘in het Torentje’ of ‘in zijn Torentje’)

Dat punt wordt nog duidelijker in een geval zoals (35) waar een niet-possessieve lezing minder voor de hand ligt dan in (34):

(35) Zoon schiet vader dood na ruzie over El Clásico (ad.nl, 9 december 2011)

Deze uitzondering kan verklaard worden uit het feit dat het Nederlands een ‘possessief lidwoord’ kent. In de E-ANS (§ 5.5.10) wordt beschreven dat het lidwoord ook gebruikt kan worden om een bezitsrelatie aan te duiden, zowel in regionale variëteiten als in de standaardtaal. In (36) zijn voorbeelden gegeven uit de E-ANS.

- (36) a. Hij heeft zich met het broodmes in de vingers gesneden. (‘in zijn vingers’)
 b. Hij ligt al in de kist. (‘Hij ligt al in zijn kist.’)

We kunnen aannemen dat er in zinnen als (34) en (35) geen sprake is van omissie van een bezittelijk voornaamwoord, maar van (possessieve) lidwoordomissie. Op die manier doet de ‘last resort’-regel uit § 5.1 de correcte voorspelling voor de hier besproken data.

In eerdere beschrijvingen wordt doorgaans aangenomen dat omissie van woorden in krantenkoppen een eigenschap is van functionele categorieën (vgl. bv. De Lange 2008: 78 en Stowell 1990 en 1996). Determinatoren worden gezien als prototypische gevallen van functionele elementen (vgl. Zwarts 1997). Derhalve zouden we verwachten dat regel (20) ook van toepassing is op de gevallen in (33), wat niet het geval blijkt te zijn. Deze discrepantie kan opgelost worden door een theorie aan te nemen waarbij de noties ‘lexicaal’ en ‘functioneel’ niet complementair zijn, maar waarbij elementen in een tussencategorie kunnen vallen.

Zwarts (1997) beschrijft de categorie van de voorzetsels als een categorie die zich in sommige opzichten gedraagt als ‘functionele’ categorie, maar in andere opzichten als ‘lexicaal’. Ze vormen bijvoorbeeld enerzijds een gesloten klasse van kleine woordjes, wat wijst op functionele status, maar kunnen anderzijds zonder complement gebruikt worden, zoals lexicale elementen. Hetzelfde punt kan gemaakt worden voor de groep van determinatoren zoals in (33). Ze behoren tot gesloten woordklassen van kleine woordjes, maar kunnen tegelijkertijd in de meeste gevallen zonder complement gebruikt worden, zoals in (37) (geïnspireerd op internetvoorkomens).

- (37) a. Deze is van ons.
 b. Drie prachtige kamers en één zal nooit meer gebruikt worden.
 c. Heb je ook hele grote bloemkolen? Of heeft dat paard in je gang ze alle opgegeten?
 d. Ik heb beide eerder gezien.

Het gedrag van pronominale determinatoren ten aanzien van de mogelijkheid tot omissie wijkt zoals gezegd af van de lidwoorden. Dat kan gezien worden als een kenmerk waarmee pronominale determinatoren zich eerder gedragen als lexicale elementen. Als we Zwarts erin volgen dat ‘lexicaal’ en ‘functioneel’ onafhankelijke dimensies zijn, kunnen we aannemen dat alle determinatoren ‘non-lexicaal’ zijn (wat algemeen aanvaard is) en tegelijk onderscheid maken tussen lidwoorden die ‘functioneel’ en pronominale determinatoren die ‘nonfunctioneel’ zijn.¹⁰ Op

¹⁰ Overigens doet zich ook een tweedeling voor in de categorie van de voorzetsels als het gaat om de mogelijkheid tot voorzetselomissie. Zo kan een voorzetsel (meestal *van*) weggelaten worden in een krantenkop als het voorzetsel een syntactische relatie uitdrukt, zoals in (ia) (tussen het werk-

basis daarvan voorspellen we dat laatstgenoemde woordklasse niet in aanmerking komt voor omissie.

6 Conclusies

Afhankelijk van de oriëntatie van het onderzoek kan ter verklaring van de omissie van functionele elementen in krantenkoppen in twee richtingen gedacht worden. Enerzijds kan dit gezien worden als het gevolg van het streven van een professionele journalist naar een korte en bondige stijl, waarin overbodige informatie achterwege wordt gelaten (vgl. Pander Maat & Van Tongeren 2010). Anderzijds kan dit verschijnsel ook geplaatst worden in de context van een algemene tendens om het lidwoord weg te laten, zoals beschreven door Van der Horst (2003), die zich voordoet in verschillende contexten, constructies en variëteiten.

Uit ons onderzoek blijkt dat een aantal distributieve eigenschappen beter passen bij de algemene tendens. Het feit dat overte lidwoorden in krantenkoppen juist aangetroffen worden in idiomen en eigennamen waar het lidwoord geanalyseerd kan worden als expletief is niet te verklaren vanuit een streven naar bondige stijl. Als dat de motivatie zou zijn, zouden we immers verwachten dat juist expletieve elementen weggelaten kunnen worden, omdat die niet noodzakelijk zijn voor de toekenning van een interpretatie. Dat gegeven laat zich beter verklaren als een grammaticale restrictie op het voorkomen van nullidwoorden, zoals we ook zulke restricties kennen in andere literatuur over de beregeling van het determinatorsysteem.

Als we lidwoordomissie in krantenkoppen zien als een gevolg van het streven naar een bondige stijl, is het niet duidelijk hoe begrepen moet worden dat de positie in de zin een effect heeft op weglating van het lidwoord. We treffen dergelijke voorkeuren echter ook aan in andere variëteiten waarin het gebruik van overte lidwoorden onder druk staat, bijvoorbeeld in Noord-Groningse dialecten. In het algemeen zijn dergelijke tendensen te verklaren vanuit informatiestructurele principes zoals naar voren gebracht in eerder onderzoek (Leiss 2000, Oosterhof 2008a). Dergelijke generalisaties worden mogelijk als we lidwoordomissie in krantenkoppen zien als een manifestatie van een breder fenomeen, dat zich ook voordoet in andere contexten en variëteiten.

Ons onderzoek laat zien dat een goede definiëring en afbakening van het register waarin lidwoordomissie zich voordoet belangrijk is. Dat biedt een goed zicht op de variatie die zich voordoet in de frequentie waarmee lidwoordomissie optreedt. Juist genrevariatie speelt daarbij een rol: nieuwsberichten, die gekenmerkt worden door de aanwezigheid van nieuwskoppen, vertonen meer omissies dan genres die minder gericht zijn op het zo bondig mogelijk beschrijven van een nieuwsfeit. Corpusonderzoek dat rekening houdt met zowel dergelijke pragmatische kenmerken van de tekst als met de syntactische complexiteit van het ver-

woord *molesteren* en het object *reporter*). In een krantenkop zoals (ib), waarin het voorzetsel een ruimtelijke situering aanduidt, kan het echter niet weggelaten worden zonder dat de interpretatie zou veranderen. Ook hier zou aangenomen kunnen worden dat er een verschil is tussen voorzetsels van het functionele type in (ia) en het nonfunctionele type in (ib). (i) a. Aanhoudingen om molesteren reporter (*BN De Stem*, 27-12-2013); b. Al Qaida bevestigt dood leider in Jemen (*De Morgen*, 18-7-2013).

schijnsel blijkt te leiden tot inzicht in conditionerende factoren die in eerder onderzoek minder scherp in beeld kwamen.

Een taak voor toekomstig onderzoek is om ook de diachrone variatie in Nederlands materiaal in kaart te brengen. Op basis van inzichten in welke periode en in welke fases de ontwikkeling zich voltrokken heeft, zal het hier geschetste beeld verder uitgewerkt kunnen worden.

Bibliografie

- Asbreuk & De Moor 2007/2013 – H. Asbreuk & A. de Moor, *Basisboek journalistiek schrijven: voor krant, tijdschrift en web*. Eerste druk. Groningen/Houten, 2007. Tweede druk. Groningen/Houten, 2013.
- Le Bruyn & Märzhäuser 2011 – C. Bruyn, B. Le & C. Märzhäuser, 'Coordinated Bare NPs across Languages'. Tübingen, 2011 (Hand-out, *International Workshop on Sentence-initial Bare Nouns in Romance*).
- Carlson 1977 – G. Carlson, *Reference to Kinds in English*. University of Massachusetts at Amherst, 1977 (dissertatie).
- Chierchia 1998 – G. Chierchia, 'Reference to Kinds across Languages'. *Natural Language Semantics* 6 (1998), p. 339-405.
- E-ANS – W. Haeseryn, W.K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn, *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen/Deurne, 2012 (elektronische versie).
- Heycock & Zamparelli 2003 – C. Heycock & R. Zamparelli, 'Coordinated Bare Definites'. In: *Linguistic Inquiry* 34 (2003), p. 443-459.
- Hoeksema 2000 – J. Hoeksema, 'Verplichte topicalisatie van kale enkelvoud: de feit is dat-constructie'. In: *TABU* 30 (2000), p. 113-142.
- Van der Horst 2003 – J. van der Horst, 'Hoe staat het met het lidwoord?' In: *LB* 92 (2003), p. 229-237.
- Van der Horst 2008 – J. van der Horst, *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Leuven, 2008.
- Jansen & Wijnands 2004 – F. Jansen & R. Wijnands, 'Doorkruisingen van het links-rechtsprincipe'. In: *Neerlandistiek.nl* 4 (2004), p. 1-38.
- Kussendragers & Van der Lugt 2007 – N. Kussendragers & D. Van der Lugt, *Basisboek journalistiek: achtergronden, genres, vaardigheden*. Groningen, 2007.
- De Lange 2008 – J. de Lange, *Article Omission in Headlines and Child Language: A Processing Approach*. Utrecht, 2008 (Dissertation Series 189).
- Leiss 2000 – E. Leiss, *Artikel und Aspekt*. Berlin, 2000.
- Longobardi 1994 – G. Longobardi, 'Reference and Proper Names: A Theory of N-movement in Syntax and Logical Form'. In: *Linguistic Inquiry* 25 (1994), p. 609-665.
- Oosterhof 2004 – A. Oosterhof, 'Generic Noun Phrases in Dutch'. In: F. Karlsson (ed.), *Proceedings of the 20th Scandinavian Conference of Linguistics*, Helsinki, January 7-9, 2004. Publications no. 36. Helsinki (<http://www.ling.helsinki.fi/kielitiede/20scl/proceedings.shtml>). Helsinki, 2004.
- Oosterhof 2008a – A. Oosterhof, 'Deletie van het bepaald lidwoord in het Noord-Gronings'. In: *rr* 21 (2008), p. 73-108.
- Oosterhof 2008b – A. Oosterhof, *The Semantics of Generics in Dutch and Related Languages*. Amsterdam/Philadelphia, 2008 (Linguistik Aktuell/Linguistics Today 122).
- Oosterhof & Rawoens 2014 – A. Oosterhof & G. Rawoens, *Distributional Patterns in Article Omission in Dutch Headlines*. KU Leuven/Ghent University, 2014 (manuscript).
- Pander Maat & Van Tongeren 2010 – H.L.W. Pander Maat & C. van Tongeren, 'Hoe journalisten omgaan met gemeentelijke persberichten'. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 32 (2010), p. 185-213.
- RND-dialectatlas – A. Sassen, *Dialektatlas van Groningen en Noord-Drenthe*. Antwerpen, 1967 (Reeks Nederlandse Dialektatlassen 16).
- Sanders 2009 – J.M. Sanders, 'De verdeling van verantwoordelijkheid tussen journalist en nieuwsbron: Vorm en functie van citaatmengvormen in journalistieke narratieve genres'. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 31 (2009) 1, p. 1-17.
- Simon-Vandenbergen 1981 – A.-M. Simon-Vandenbergen, *The Grammar of Headlines in The Times. 1870-1970*. Brussel, 1981.

- Stowell 1990 – T. Stowell, *C-Command Effects Found in Newspaper Headlines*. Ms. UCLA, 1990.
- Stowell 1996 – T. Stowell, *Empty Heads in Abbreviated English*. Ms. UCLA, 1996.
- Stowell 1999 – T. Stowell, *Words Lost and Syntax Found in Headlines: The Hidden Structure of Abbreviated English in Headlines, Instructions and Diaries*. Paper York University, Toronto, 1999.
- Van Dale – T. den Boon & D. Geeraerts, *Groot woordenboek van de Nederlandse taal*. Veertiende druk. Utrecht, 2005.
- Vandenberghe 1995 – A.-M. Vandenberghe, *Exploring English Grammar*. Tweede druk. Leuven/Apeldoorn, 1995.
- Vandeweghe 2004 – W. Vandeweghe, *Grammatica van de Nederlandse zin*. Derde druk. Antwerpen/Apeldoorn, 2004.
- Van de Velde 2009 – F. Van de Velde, *De nominale constituent. Structuur en geschiedenis*. Leuven, 2009.
- Verkuyl 1992 – H.J. Verkuyl, 'Hoe kaal zijn kale meervouden? En hoe onbepaald?' In: *Ntg* 85 (1992), p. 26-36.
- Vogeleer 2006 – S. Vogeleer (ed.), *Bare Plurals, Indefinites, and Weak-strong Distinction*. Amsterdam/Philadelphia, 2006.
- Zwart 2007 – C.J.-W. Zwart, 'Uncharted Territory? Towards a Non-cartographic Account of Germanic Syntax'. In: A. Alexiadou e.a. (eds.), *Advances in Comparative Germanic Syntax*. Amsterdam, 2007, p. 59-83.
- Zwarts 1997 – J. Zwarts, 'Lexical and Functional Properties of Prepositions'. In: D. Haumann & S. Schierholz (red.), *Lexikalische und grammatische Eigenschaften präpositionaler Elemente*. Tübingen, 1997, p. 1-18.
- Zwarts 2009 – J. Zwarts, 'Bare Singular Nominals in Dutch: A Descriptive Overview'. Manuscript, Universiteit Utrecht, 2009.
- Zwarts 2013 – J. Zwarts, 'Lidwoord weg: kale nomina in een absolute constructie'. In: *Nederlandse taalkunde* 18 (2013), p. 222-227.

Adressen van de auteurs

p/a KU Leuven
 Onderzoeksgroep QLVL
 Faculteit Letteren
 albert.oosterhof@kuleuven.be/gudrun.rawoens@gmail.com

Indienen van kopij

Kopij wordt bij voorkeur ingediend als attachment bij een e-mail. Bij toesturing via gewone post dient de kopij te worden ingeleverd op twee prints, met vermelding van het aantal woorden. Behoud altijd zelf een kopie van de kopij.

Door de redactie aanvaarde kopij geldt als definitieve tekst. Wijzigingen in de drukproeven, anders dan verbeteringen van zetfouten, kunnen de auteur in rekening worden gebracht door de uitgever.

Met het inleveren van kopij geeft de auteur toestemming voor digitale publicatie op de website van *TNTL* en van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL).

Omvang

De maximale omvang van een artikel bedraagt 10.000 woorden, inclusief noten en bibliografie. Het artikel dient te beginnen met de titel en de auteursnaam, gevolgd door een samenvatting in het Engels van ten hoogste 100 woorden. Vermeld na de hoofdttekst het adres van de auteur. Indien gewenst kan ook het e-mailadres worden vermeld.

Een bijdrage voor de rubriek Interdisciplinair is essayistisch van karakter en bedraagt ca. 3000-3500 woorden. Een boekbeoordeling beslaat in de regel 750-1500 woorden. Deze begint met een titelbeschrijving van het besproken werk (uitgever, ISBN en prijs vermelden) en eindigt met de naam van de spreker.

Richtlijnen voor het te hanteren verwijzingssysteem en voor de opmaak van de kopij zijn te vinden op de *TNTL*-website, www.tntl.nl.

Overdrukken

Auteurs van artikelen ontvangen 10 gratis overdrukken van hun bijdrage. Auteurs van een boekbeoordeling of een signalement ontvangen een elektronische overdruk van hun bespreking.

De geuzenliedboekjes vormen [...] een domein waarvan de vitaliteit niet onderschat moet worden. Er zijn nog wel eens woorden vuil gemaakt aan de vraag of met name de latere geuzenliedboeken voor jongeren bedoeld waren of vooral voor een ouder publiek. Ik betwijfel of die vraag zinvol is. Het lijkt erop dat de geuzenliedjes werden aangevoeld als erfgoed waarin de nationale identiteit – wat die ook was – gegrondvest was. Als die indruk juist is, dan zullen de geuzenliedboekjes, zolang de nationale trots levend was, zowel voor jong als voor oud hun aantrekkingskracht hebben gehad.

